

U sjeni Velikoga rata. Odras ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva, zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanoga u Puli 13. – 15. listopada 2016., uredili Mihovil Dabo i Milan Radošević, Pula: Istarsko povijesno društvo – Società Storica Istriana – Istrsko zgodovinsko društvo / Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria, 2019., 391 str.

Zbornik radova *U sjeni Velikoga rata. Odras ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva* rezultat je međunarodnoga znanstvenog skupa održanoga u Puli u listopadu 2016. u organizaciji Istarskoga povijesnog društva. „Riječ urednika” (9-13) na samom početku naglašava kako je (uz održani skup) Zbornik zamišljen kao ključna aktivnost Društva vezana za obilježavanje stogodišnjice Prvoga svjetskog rata. Osvrnuvši se na Međunarodni znanstveni skup i ukupno trideset izlagača iz četiriju zemalja, urednici ukratko iznose rezime šesnaest publiciranih radova, zaključivši kako je skup ukazao na nedovoljnu istraženost izvora, ali s druge strane i na znanstveni interes za neka buduća istraživanja.

„Prvi svjetski rat: civilno stanovništvo i društvo na području Istre“ (15-31) Nevija Šetića prvi je članak u Zborniku u kojem, na temelju objavljenih historiografskih rezultata, autor raspravlja o prilikama i položaju civilnoga stanovništva u Istri tijekom ratnih godina te o nepredvidivosti događaja u političkom, nacionalnom, demografskom, socijalnom, vojnom i državno-političkom pogledu. Posebno se osvrće na stanje u Puli kao glavnoj ratnoj luci Austro-Ugarske Monarhije s posljedicom iseljavanja njezinih stanovnika zbog ratne opasnosti.

„Prilog bibliografiji o Prvome svjetskom ratu u Istri“ (33-57) članak je u kojem Mihovil Dabo i Milan Radošević donose kritički osvrt te pregled znanstvenih i stručnih članaka, kao i monografija vezanih za temu Istre i njezinih žitelja u Prvom svjetskom ratu. Autori analiziraju dvadeset šest časopisa, osamnaest zbornika radova te dvadeset tri knjige publicirane u razdoblju od 1945. do 2014. godine. Članak nastoji dati pregled dosad napisane i publicirane građe radi stvaranja djelomičnih zaključaka u kojem je smjeru i kojom metodologijom hrvatska, slovenska i talijanska historiografija istraživala i obrađivala područje Istre u Prvom svjetskom ratu.

Markus Leideck u svojem „Prilogu poznavanja arhivskih izvora za područje Istre i Liburnije u vrijeme Prvoga svjetskog rata“ (59-90) obra-

đu je odabrane arhivske izvore u to ratno doba na razmatranom području te donosi izbor iz fondova i zbirki državnih arhiva u Pazinu i Rijeci te Hrvatskoga državnog arhiva s naglaskom na fondove uprave zbog širine djelatnosti takvih tijela na područjima svojih mjesnih nadležnosti. U zaključnim razmatranjima autor je ukazao na arhivsko gradivo i tematske cjeline koje su do danas ostale neobrađene.

Člankom „Le condizioni dell’Istria nord-occidentale nella documentazione della Commissione distrettuale di sostentamento“ (91-108) Roberto Spazzali osvrće se na ratno stanje u sjeverozapadnoj Istri, oslanjajući se na dokumentaciju Kotarske komisije za pripomoć obiteljima vojnika pričuvnika. Naglasivši da se radilo o jedinom, iako skromnom, prihodu za desetine tisuća obitelji Austrijskoga primorja, autor spominje korpus od oko šezdeset tisuća osobnih spisa pri Državnom arhivu u Trstu koji pokrivaju područje od Gradiške do Rovinja. Izdvajanjem pojedinih slučajeva iz sjeverozapadne Istre posebno se osvrće na davanje potpore rodbini nestalih i invalida te mirovina u poslijeratnom razdoblju, u kojem je talijanska uprava naslijedila obvezu davanja pomoći.

Analizirajući pulsku svakodnevicu tijekom ratnoga razdoblja, u članku „Život u žici – pulska svakodnevica u doba Velikoga rata“ (109-144) Davor Mandić ukazuje na životne nedaće i probleme s kojima se suočilo stanovništvo unutar redarstveno-sigurnosne i financijsko-sanitarne granice prije i nakon iseljavanja većine stanovništva s teritorija ratne zone Pomorske utvrde Pula.

Rad „Le problematiche sanitarie nelle terre adriatiche orientali al termine del Primo conflitto mondiale“ (145-173) govori o zdravstvenim problemima u životu stanovništva ruralnih dijelova Istre u Prvom svjetskom ratu, od kojih su neki bili naslijedeni iz predratnoga vremena. Rino Cigui članak temelji na brojnim podacima koje su poslijeratne talijanske vlasti prikupile na okupiranom području kako bi na sustavan način nadređenima predočile zatečeno stanje na terenu.

„«Oggetti da amministrare»: l’Austria di fronte alla questione profughi (1914-1918)“ (175-198) Paola Malnija članak je u kojem se predstavlja okvir odluka austrijskih vlasti usvojen s ciljem prevladavanja tereta stotina tisuća raseljenih osoba. Nazivajući migracije stanovništva tijekom cijelog Prvoga svjetskog rata europskim fenomenom, autor naglašava nove zadaće vlasti Austro-Ugarske Monarhije poput osiguranja smještaja, prehrane, školovanja, zdravstvene i vjerske pomoći za više od milijun ljudi.

Porečki i pulski biskup, odnosno njegova uloga u Prvom svjetskom ratu tema je članka Stipana Trogrlića „Porečki i pulski biskup Trifun Pederzolli i istarski iseljenici (evakuirci) 1915. – 1918.“ (199–211). Govoreći o najdramatičnijem razdoblju biskupova života, autor ustvrđuje kako je u skladu s biblijskom tradicijom, crkvenim i socijalnim naukom te načelima kršćanske antropologije brinuo za duhovni i materijalni položaj iseljenika.

Članak Josipa Vretenara „Evakuacija i zbjeg civila iz Austrijskoga primorja u Prvome svjetskom ratu s posebnim osvrtom na tehnički opis logora Wagna“ (213–233) u prvom dijelu donosi kratku analizu dolaska istarskih evakuiraca u prihvatni logor Wagna, dok je drugi dio rezerviran za analizu i tehnički pregled kapaciteta logora i opis njegova izdvojenoga dijela koji je služio za smještaj interniraca, ruskih vojnih zarobljenika i evakuiraca.

Dean Krmac u članku „Un’evenienza funesta della Grande guerra istriana: l’epidemia di morbillo nel campo profughi di Wagna (autunno 1915)“ (235–249), analizirajući knjige umrlih u logoru Wagna, raspravlja o utjecaju epidemije ospica na visoku smrtnost u razdoblju od jeseni 1915. do siječnja 1916. godine. Jedan od razloga koji su iznenadili medicinsko-sanitarno osoblje bila je njihova fokusiranost na iskorjenjivanje tuberkuloze. Kontekstualizacijom epidemije ospica autor zaključuje kako u Istri nije bilo, za razliku od Wagne, toliko žrtava u tako kratkom razdoblju.

„News from the Camp. Everyday Life in Wagna According to the *Lagerzeitung für Wagna* (1915 – 1918)“ (251–264) članak je u kojem David Orlović govori o dvojezičnom dnevnom listu na njemačkom i talijanskom jeziku koji je, tiskan u režiji uprave logora, pisao o njegovoj svakodnevnici. Autor u sintetiziranom pregledu članaka kroz šest odabranih kategorija iznosi njihovu važnost za rekonstrukciju života u Wagni.

David di Paoli Paulovich radom „Musiche nella Grande Guerra: canti di guerra nel Litorale nei canti popolari sacri e profani e canti istriani di prigionia dalla Stiria“ (265–301) obrađuje pjesme u Austrijskom primorju u korpusima sakralnih i svjetovnih narodnih napjeva. Rat se kao tema nazirao i u repertoarima sakralne glazbe kao i glazbenim ostvarenjima istarskoga stanovništva u logoru Wagna. Članak donosi i pregled pjesama (talijanske) irendentističke i domoljubne tematike prije izbijanja Prvoga svjetskog rata s osvrtom na repertoar istrovenetskih dijalektalnih napjeva unutar austro-ugarskih postrojbi na ruskoj bojišnici.

Akciju spašavanja trideset tisuća djece koju su predvodili franjevci iz Širokoga Brijega te učitelji sjeverne Hrvatske, uz kontrolu društva Narodna zaštita, u članku „Deportacija istarske djece 1916. – 1918. u sjevernu Hrvatsku“ (303–326) analizira Mira Kolar-Dimitrijević. Posebnu pozornost posvećuje istarskoj djeci koja su u velikom broju zbog talijanskoga zauzimanja Istre ostala u Hrvatskoj nakon Prvoga svjetskog rata, što je utjecalo na jačanje veza između Istre i Hrvatske u međuratnom razdoblju.

„Less than *Verwaltungsobjekte*? Testimonies of the Slovenian-Speaking Inhabitants about the Retreat to the Austrian Hinterland during the Battles of the Isonzo“ (327–345) naslov je članka Jerneja Kosija, koji kroz svjedočanstva slovenskih stanovnika o povlačenju prema unutrašnjosti Austrije tijekom bitaka na Soči govori o uvjetima s kojima su se suočavali nakon otvaranja Sočanske bojišnice.

O dinamici povratka slovenskih bjegunaca koja je ovisila o stanjima na terenu porušenoga Posočja piše Petra Svobljak u članku „Vraćanje slovenskih beguncev v porušeno Posočje“ (347–362). Povratak slovenskih izbjeglica odvijao se u nekoliko skupina, oviseći o procesu obnove, a bio je rezultat razgranatoga migracijskog gibanja više od stotinu tisuća civila po otvaranju Sočanske bojišnice.

Koristeći se dnevničkim zapisima, memoarima, pričama i vizualnim materijalima, Urška Strle i Petra Testen Koren u članku „Iz Posočja v Istro: vojna kronika Neže Rejec (1914–1918)“ (363–391) analiziraju spise seoske žene Neže Rejec u kojima se isprepliću glasine, rasprave i stavovi iz njezina života, što daje poseban uvid u različite aspekte Prvoga svjetskog rata. Analizirajući događaje iz perspektive pisanja Neže Rejec, autorice primjenjuju različite metode prisutne u usmenoj povijesti te mikropovijesti.

Radovi objedinjeni u zborniku vrlo su značajan prilog poznavanju povijesti istarskoga civilnog stanovništva u Prvom svjetskom ratu, kako na području Istre, tako i šire. S druge strane, korpus i sadržaj članaka izvrstan je poticaj za proučavanje brojnih još neistraženih tema o životu civilnoga stanovništva u Prvom svjetskom ratu.